

Illuusioiden häviäminen

Henri Vogt: *Between Utopia & Disillusionment: A Narrative of the Political Transformation in Eastern Europe*. New York & Oxford: Berghahn Books, 2004. 320 s.

Tässä hyvin luettavassa, varsin sofistikoituneessa tutkimuksessa Henri Vogt yhdistää nuorten intellektuellien tulkinnat vuoden 1998 vallankumouksista Virossa, Tšekkoslovakiassa ja DDR:ssä perusteelliseen historialliseen pohdintaan tapahtumista linkittäen näin mikrotason yksilöiden kokemukset makrotason yhteiskunnallisiin muutoksiin. Vogtin monitieteinen analyysi, jota hän itse kuvaa termillä ”work of social thought” (s. 6), on valaisevaa luettavaa Euroopan yhteiskuntatutkimukseen keskittyneille tutkijoille. Hän pyrkii ”luomaan ja kehittämään käsitteellisiä välineitä, joilla voidaan analysoida ja ymmärtää paremmin Itä-Euroopan yhteiskuntapoliittista kehitystä kommunismin romahtamisen jälkeisenä vuosikymmenenä ja ehkäpä tulevaisuudessakin” (s. 1). Tästä syystä hän on hyvin tarkka käyttämiensä analyttisten käsitteiden, esimerkiksi utopia, ambivalenssi, nostalgia, vieraantuminen, uhrautuminen, individualismi jne., suhteen ja esittää niiden etymologian sekä eri merkitykset.

Tutkimus ei pyri systemaattisesti vertailemaan kolmea tarkastelun kohteena olevaa maata vaan pikemminkin rakentamaan narratiivin. Pääosa tutkimuksen

empiirisestä aineistosta muodostuu nuorten intellektuellien puolistrukturoiduista teemahaastatteluista. Vogt päätti haastatella ”nuoria ja koulutettuja”, koska he ovat ”keskeinen ryhmä näiden maiden tulevaisuudelle” (s. 12). Hän myöntää, että ”Itä-Euroopan vallankumouksellisista muutoksista on jo tullut myytti” (s. 18), joka vaatii lukijan kiinnittämään huomionsa siihen tosiseikkaan, että haastateltavien kertomuksissa henkilökohtaiset kokemuksen sekoittuvat myyttiin. Haastattelujen lisäksi Vogt analysoi kaunokirjallisia töitä teoretisoidakseen ambivalenssin ja vieraantumisen käsitteet. Hän tarkasteli myös Viron presidentin Lennart Meren puheita analysoidakseen nationalismin ja ”europeanismin” käsitteitä.

Henri Vogtin työn arvokasta antia post-kommunistisia yhteiskuntia käsittelevään yhteiskuntatieteelliseen kirjallisuuteen ovat hänen lukuisat viittauksensa niihin alueisiin, jotka ovat jääneet aiemmassa tutkimuksessa fokuksen ulkopuolelle. Mikä tärkeintä, hän pikemminkin osoittaa ihmisten unelmien ja toiveiden tutkimuksen merkityksen kuin ainoastaan vanhan järjestelmän ”mahdottoisuuden” (s. 1). Vogt kutsuu näitä ”unelmia ja toiveita” utopiaksi. Hän käyttää utopian käsitettä pääasiassa saksalaisen filosofin Ernst Blochin määritelmän mukaisesti. Blochille ”utopia on vuosisadan filosofinen konsepti, joka on käsitteenä soveltuva asettamaan tavoitteen ihmiskunnalle aikana,

jolloin perinteiset absoluutit ovat luhistuneet” (s. Hudson 1982, 51, Vogtin mukaan 76.) Kun toivotusta tulevaisuudesta tuli todellisuutta, koko väestö koki ambivalentin transition kauden, josta vain muutamat selvisivät voittajina monien pettyessä. Vogtin mukaan post-kommunistisen illuusioiden katoamisen oleellisia piirteitä ovat aineelliset vaikeudet, atomisaatio ja vieraantuminen (s. 142). Kyse on illuusioiden häviämisestä, minkä Vogt näkee olevan vahvasti yhteydessä itäeurooppalaiseen kokemukseen ”politiikasta ilman vaihtoehtoja” (s. 254). Näin ollen, vaikka Vogtin rakentama narratiivi ”kuuluu vallankumouksen ’voittajiin’” (s. 247), hän myöntää tarpeen tutkia ”niiden ihmisten kohtaloa, jotka todella ovat kärsineet järjestelmän muutoksen seurauksena” (s. 179).

Yksityiselämän muutosten rinnalla myös ihmisten kollektiiviset kiinnepohdat muuttuivat, ”varsinkin suhteessa heidän omaan maahansa ja asemaansa Euroopassa” (s. 250). Vogt on pyrkinyt ymmärtämään, kuinka ensisilmäyksellä vastakohtaisilta näyttävät nationalismi ja ”europeanismi” esiintyvät yhä rinnatusten Itä-Euroopassa. Hän väittää, että käsite ”paluu Eurooppaan” on käsitetty ennen kaikkea suhteessa *menä*-verbiin – arvottomasta paikasta Eedeeniin, joka tässä tapauksessa on (s. Länsi-) Eurooppa. Enemmänkin, väittää Vogt, paluun pitäisi viitata tasa-arvoiseen ja oikeutettuun tasavertaisten yhteisöön ”kuulumiseen” (s. 65).

Itäeurooppalaisten tunne siitä, että heidän maansa kuuluu Eu-

rooppaan, korostaa vuosien 1945-89 välisen ajan epänormaaliutta. Tuona ajanjaksona itäeurooppalaisille kehittyi erinomainen kyky erottaa totuus propagandasta. Kun heitä pommitettiin jatkuvalla informaatiolla, jonka tarkoituksena oli pyyhkäistä pois sotaa edeltäneet historia- ja yhteiskuntakäsitykset jne., itäeurooppalaiset oppivat asettamaan uudet informaation osaset siihen tiedon viitekehykseen, joka oli hankittu ”epävirallisista” lähteistä, kuten vanhemmilta sukulaisilta, Radio Free Europesta, Voice of Americasta ja vastaavista. Vogt vaikuttaa aliarvioivan näitä taitoja ja toisaalta yliarvioivan neuvostosysteemin voiman ihmisten ajattelun ohjaajana. Vogt sanoo eräästä haastateltavastaan, että ”[Itä-Saksan] järjestelmä symbolisoi hänelle niin monia positiivisia asioita sen vuoksi, että hän oli sopeutunut järjestelmään” (s. 39). Implisiittinen argumentti näyttää olevan se, että yksilö ei olisi voinut arvostaa paljoakaan DDR:ssä, jos hän ei olisi joutunut massiivisen propagandan lumoamaksi.

Vogt väittää myös, että ”suurimmalla osalla [Itä-Euroopan] ihmisistä oli tuskin käsitystä siitä, mitä sellaiset termit kuin kapitalismi, demokratia tai jopa vapaus itse asiassa tarkoittivat” (s. 67). Todellakin, itäeurooppalaisilla ei ollut henkilökohtaisia kokemuksia kyseisistä ilmiöistä yhteiskunnan tasolla, mutta ei kuitenkaan voida olettaa, että heidän käsityksensä kyseisistä termeistä pohjautuivat tuon ajan koulukirjoihin. Kirjoittajan oma-

kin käsityksensä demokratiasta on luonteeltaan normatiivinen. Hän väittää, että ”hallintojärjestelmä ansaitsee tulla kutsutuksi demokraattiseksi ainoastaan, jos sen kansalaiset ovat omaksuneet demokraattisen asennoitumistavan muodolliseen poliittiseen valtaan ja valtioon ja jos he ovat oppineet olemaan itsenäisiä ja aktiivisia suhteessaan niihin” (s. 195). Hän ei sano pitääkö hän tällaista demokratiaa ”kauniina ja suuremmoisena yhteiskunnallisena Utopiana” niin kuin eräs hänen haastateltavistaan, Rita, pitää (s. 258) vai voidaanko se empiirisesti havainnoida mistä tahansa nykyisestä valtiosta.

Vogtin tutkimuksen perimmäinen fokus on osoittaa yhteydet itäeurooppalaisten vallankumouksen aikaisten ja sen jälkeisten henkilökohtaisten kokemusten ja yhteiskunnallisten muutosten välillä. Yhteiskuntien pako menneisyydestä ei olisi ollut mahdollinen ilman tulevaisuuden visioita, tai utopioita, kuten Vogt niitä kutsuu. Tällaista vuoden 1989 vallankumousten analyysia, jossa yhdistyvät yksilö ja yhteiskunta, menneisyyden mahdottomuus ja tulevaisuuden odotukset – ja monet muut tasot näiden välillä – oli pitkään odotettukin.

Katri Vallaste

Putinin kimppuun tunteella

Anna Politkovskaja: *Putinin Venäjä*. Keuruu: Suomen Rauhantuulet -kustantajat-Like, 2005. 287 s.

Venäläinen riippumattoman moskovalaisen *Novaja Gazeta* -lehden toimittaja Anna Politkovskaja on eräänlainen Venäjä-kriitikkojen ikoni. Hän on hankkinut maineensa ja arvostuksensa suorapuheisena ja jopa kärjekkäänä vallan arvostelijana ja Tšetšnian sotien kriitikkona. Hän on vierailut Kaukasian alueella vuodesta 1999 lähtien yli 40 kertaa ja kirjoittanut paljon sekä Tšetšnian siviiliväestöön kohdistuvista että Venäjän armeijassa tapahtuvista ihmisoikeusloukkauksista. Työstään hän on saanut lukuisia toimittaja- ja ihmisoikeuspalkintoja, sekä Venäjällä että ulkomailla.

Parhaimmillaan Politkovskaja on piirtäessään pistemäisiä ajankuvia Venäjästä. Hänen kirjoittelunsa on myös elävä todiste siitä, että sana voi olla vahva ase. Venäjän viranomaiset ovat rajoittaneet ja vaikeuttaneet monin tavoin hänen toimintaansa jo useamman vuoden ajan. Syyskuussa 2001 Politkovskaja kertoi lehtiartikkelissaan huhuista, joiden mukaan Venäjän armeija olisi ampunut alas oman helikopterinsa, koska siinä olleet korkea-arvoiset sotilasjohtajat olivat kuljettaneet todisteita armeijan sotarikoksista. Venäjän puolustusministeriö yritti estää artikkelin julkaisemisen ja varoitti, että Politkovskaja tapettaisiin, mikäli hän palaisi Tšetšeniaan. Politkovskaja päätti paeta Wieniin, mutta palasi kuitenkin joulukuussa 2001 takaisin